

Idea i rzeczywistość. *Wierna rzeka* Stefana Żeromskiego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja multimedialna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Artur Hutnikiewicz, *Stefan Żeromski*, [w:] tegoż, *Młoda Polska*, Warszawa 1997, s. 271.
- Źródło: Stefan Żeromski, *Wierna rzeka*, Warszawa 1970.

Idea i rzeczywistość. *Wierna rzeka* Stefana Żeromskiego

Źródło: domena publiczna.

W powieściach pierwszych dekad XX w. wiele uwagi poświęcano problemom społecznym oraz narodowym. Autorzy na nowo zaczęli poszukiwać odpowiedzi na pytania stawiane przez romantyków – o przyczyny polskich klęsk i o możliwe drogi do niepodległości. Autorem, którego twórczość czytelnicy traktowali jako świadectwo wyjątkowej troski o sprawy społeczne, był Stefan Żeromski. Wysoką cenę za to „zapłacili” jego bohaterowie:

” Artur Hutnikiewicz

Stefan Żeromski

Właściwie wszyscy niemal bohaterowie Żeromskiego ponoszą klęskę lub wychodzą z konfliktów, w jakie los ich uwikłał, ciężko i boleśnie zranieni. [...] Ciężkie przeżycia i doświadczenia osobiste, niesłuchanie gwałtownie reagujący na wszelkie zło i nieprawość instynkt moralny i społeczny, przygnębiająca atmosfera życia polskiego w jednej

z najbardziej ponurych epok bytu narodowego po upadku wszelkich nadziei w wyniku klęski ostatniego powstania.

Źródło: Artur Hutnikiewicz, *Stefan Żeromski*, [w:] tegoż, *Młoda Polska*, Warszawa 1997, s. 271.

W powieści *Wierna rzeka* poranionym bohaterom z pomocą przychodzi tytułowa rzeka.

Twoje cele

- Poznasz okoliczności powstania powieści Stefana Żeromskiego *Wierna rzeka*.
- Wyjaśnisz, jakie funkcje pełni w powieści tytułowa rzeka.
- Scharakteryzujesz postawy różnych bohaterów wobec powstania styczniowego.
- Określisz, jaki był stosunek do idei powstania autora *Wiernej rzeki*.
- Zinterpretujesz znaczenie tytułu powieści.

Przeczytaj

1. Sprawdź w słowniku języka polskiego, jak potocznie rozumiany jest termin „idea” .
2. Nazwij i omów idee prezentowane w znanych ci utworach romantycznych. Wyjaśnij, jaki był ich związek ze światopoglądem romantycznym.
3. Podaj przykłady utworów, w których autorzy podejmują polemikę z mitami romantycznymi. Wyjaśnij, w jakim celu i z jakim skutkiem to robią.

Opowieść o powstaniu styczniowym

Motyw powstania styczniowego jest obecny w wielu utworach Stefana Żeromskiego. Na kanwie wydarzeń 1863 r. pisarz osnuł akcję opowiadań *Rozdziobią nas kruki, wrony*, *Echa leśne* i powieści *Wierna rzeka*. Powstanie styczniowe pojawia się także jako ważny element biografii bohaterów *Syzyfowych prac*.

W *Wiernej rzece* wydarzenia związane z powstaniem są źródłem wątków fabularnych. Do powstania odsyłają także realia historyczne czy [topograficzne](#) przywołane w tekście. Żeromski wykorzystał w niej również fakty znane z rodzinnej historii. Sygnałem tego jest podtytuł, który pisarz nadał powieści: „Klechda domowa”. Klechda to stare podanie, opowieść o dawnych czasach, baśń. Opatrzanie jej epitetem „domowa” świadczy o osobistym, rodzinnym rodowodzie opowieści, zasłyszanej od bliskich w rodzinnych przekazach. Historię, która płynie przez pokolenia, można również skojarzyć z tytułową wierną rzeką.

Wobec powstania

Rozważania na temat sensu powstania pojawiają się przede wszystkim w dialogach bohaterów *Wiernej rzeki*, zwłaszcza rozmowach Salomei Brynickiej z Hubertem Olbromskim i z matką Józefa Odrowąża. Salomea i Hubert Olbromski oceniają

powstanie z odmiennych perspektyw. Panna Brynicka patrzy na nie z punktu widzenia kobiety, która myśli przede wszystkim o losie bliskich jej ludzi.

Inaczej postrzega to wydarzenie Hubert Olbromski – ideolog i polityk reprezentujący władze powstańcze.

Przekonanie, że udział w powstaniu to obowiązek sumienia, przyświeca Józefowi Odrowążowi, dlatego jest dla niego oczywiste, że po wyleczeniu ran i odzyskaniu sił dołączy do oddziału, by dalej walczyć. Nie zatrzyma go miłość do Salomei, poświęci ją dla sprawy narodowej. Podobną postawę przyjęli bracia Rudeccy i ojciec Salomei – wszyscy zginęli w powstańczych walkach.

Złożony i zróżnicowany jest w powieści stosunek chłopstwa do powstania. Chłopi, z którymi styka się Odrowąż, odnoszą się do niepodległościowego zrywu niechętnie, wręcz wrogo. Szydzą z ran Józefa, ciskają za nim zmarzłą ziemią i kamieniami, wreszcie zawiadamiają władze zaborcze o jego pobycie w niezdolskim dworze, wskutek czego oddział dragonów przeprowadza rewizję. Źródłem takich postaw jest strach przed rosyjskim wojskiem, posłuszeństwo wobec każdej władzy wpajane chłopom przez wieki, a także ich nieufność w stosunku do szlachty. Jednak chłop przybyły z Gór Świętokrzyskich z wiadomością o śmierci ojca Salomei inaczej przedstawia stosunki panujące w jego stronach. Tamtejsi chłopi wierzyli w powstanie, pomagali walczącym, ukrywali rannych, niektórzy nawet brali udział w bitwach.

Kadr z filmu *Wierna rzeka*, reż. Tadeusz Chmielewski, 1983

Źródło: dostępny w internecie: fototeka.fn.org.pl.

Szlachecki dworek

Większość wydarzeń *Wiernej rzeki* rozgrywa się w typowym polskim średnioszlacheckim dworze w Niezdołach. Dworek państwa Rudeckich, oddalony zarówno od wsi, jak i od miasta, stanowi swoistą wyspę na polskiej prowincji objętej działaniami powstańczymi. Rzadko dochodzą tam echa ważnych wydarzeń, jedynie od czasu do czasu we dworze pojawiają się oddziały rosyjskie. Odizolowanie od świata zewnętrznego powoduje, iż dworek jest swoistym mikrokosmosem. Życie szlacheckiego dworu i jego mieszkańców w *Wiernej rzece* stanowi ilustrację najważniejszych polskich problemów i konfliktów w drugiej połowie XIX w. – stosunków społecznych, uprzedzeń klasowych, postaw wobec niewoli narodowej i walki o wolność.

Rzeka Łośna, powieściowa „wierna rzeka”

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Rzeka gra w powieści rolę niemal baśniową: wchodzi z bohaterami w bliskie związki, rozmawia z nimi, wspiera ich, okazuje zrozumienie dla ich cierpień, przychodzi im z pomocą. Motyw rzeki ma znaczenia metaforyczne i symboliczne, czyni utwór Żeromskiego opowieścią o polskim losie i polskiej historii w czasie zaborów.

Słownik

mimesis

(gr.) kategoria estetyczna wykształcona na gruncie filozofii starożytnej Grecji dla określenia sposobu naśladowania rzeczywistości w sztuce

naturalizm

(fr. *naturalisme* < łac. *natura* – natura) – kierunek literacki ukształtowany w 2. połowie XIX wieku we Francji; zgodnie z założeniami naturalistów rzeczywistość w dziele literackim miała być przedstawiana w obiektywistyczny sposób; istotną rolę odgrywały motywacje biologiczne wpływające na postępowanie bohaterów literackich; do najwybitniejszych przedstawicieli tego kierunku zalicza się Emila Zolę

weryzm

(wł. *verismo*) – kierunek w literaturze, muzyce i sztuce włoskiej końca XIX wieku, będący odmianą [naturalizmu](#); w literaturze nadający fikcji artystycznej pozory całkowitego autentyzmu, postulujący wierne odtwarzanie rzeczywistości, prawdę, realizm

Prezentacja multimedialna

Polecenie 1

Zapoznaj się z prezentacją multimedialną. Następnie odnieś się do twierdzenia: rzeka jest jedną z ważnych bohaterek powieści Stefana Żeromskiego. Sformułuj dwa argumenty.

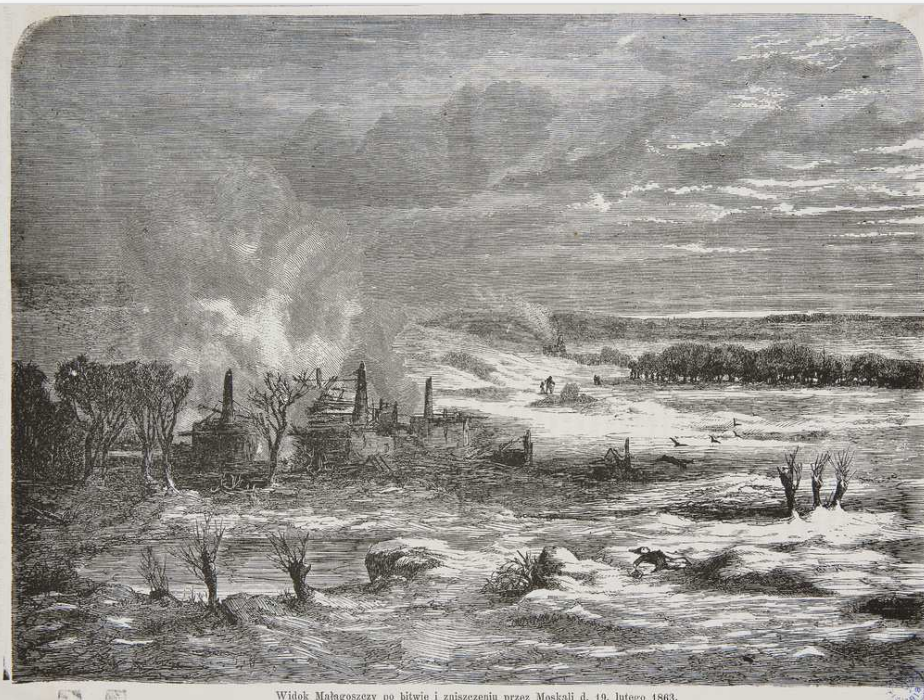
Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PRo4loBYp>

Aleksiej Sawrasow, *Krajobraz zimowy*, 1870

Źródło: domena publiczna, Wikipedia Commons.

Wierna rzeka z powieści Stefana Żeromskiego to rzeka Łośna lub Łososina w województwie świętokrzyskim. Jednak już w dwudziestoleciu międzywojennym używano nazwy Wierna Rzeka, na pamiątkę powieści Żeromskiego, której akcja rozgrywa się w okolicy.

Widok Małogoszczy po bitwie i zniszczeniu przez Moskali d. 19. lutego 1863.

Widok Małogoszczy po bitwie i zniszczeniu przez Moskali d. 19. lutego 1863

Źródło: domena publiczna, ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie.

Nad rzeką Łośną leży Małogoszcz, miejsce rozegrania autentycznej bitwy powstania styczniowego (24 lutego 1863). W walce z Rosjanami został ranny bohater powieści Żeromskiego, Józef Odrowąż.

114 РУЧЕЙ ЗИМОЙ. 1915

Iwan Bilibin, *Potok zimą*, 1915

Źródło: domena publiczna, ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie.

Motyw „wiernej rzeki” w powieści Żeromskiego spaja znaczące wydarzenia związane z różnymi bohaterami. Stykają się oni z rzeką w dramatycznych momentach swojego życia. Dla każdego z nich jest to wydarzenie niezwykle doniosłe.

Julian Fałat, *Krajobraz zimowy z rzeką*, 1907

Źródło: domena publiczna, ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie.

Dla rannego Odrowąża rzeka jest najpierw przeszkodą, ale gdy przebywa ją w bród, przynosi mu ulgę w cierpieniu, chłodną wodą koi jego rany.

„Powstaniec czołgał się wzdłuż brzegu, szukając ławy lub kładki, po której mógłby się na drugi brzeg przedostać. Nigdzie czegoś podobnego nie znalazł. Był zaś tak z sił wyczerpany, że iść dalej, wzdłuż zakrętów, wijących się jakby na przekór, jakby dla wydłużenia w nieskończoność tego marszu, nie było sposobu. Jak przedtem las, tak obecnie rzeka tworzyła nieprzebytą zaporę. Linia jej brzegu, która z drogi czyniła gzygzak, wijącą się wstęgę, była dla strudzonego nową formą natrząsania się losu. Poranione nogi okrężały półwyspy, wracając – zdawało się – w to samo miejsce. Naśmiewający się diabeł rzucił oto przed te nogi rzekę i puścił je w taniec, w płas na prawo i na lewo, bez końca i bez celu...”

Stefan Żeromski, *Wierna rzeka*, Warszawa 1970.

Julian Fałat, *Zimowy pejzaż z rzeką i ptakiem*, 1929

Źródło: domena publiczna, Wikimedia Commons.

„W pewnym tedy miejscu, gdzie woda rozlewała się nieco szerzej, brzeg był łagodniejszy, a głębia płytsza – ów polski tancerz przerwał swój płas, zsunął się do wody i począł w bród ją przebywać. A skoro tylko zanurzył się, doznał ulgi szczególnej. Zaczzerwieniła się wokoło niego czarna rzeczna woda. Zabulgotał, jak gdyby z głębi jęknął, wart jej środkowy. Tkliwym po tysiąckroć chlustaniem, pracowitym myciem woda oczyściła każdą ranę, a jak matka ustami wyciąłowała z niej srogość cierpienia. Wchłonęła w siebie ta rzeka prastara i wiecznie nowa szczodra powstańca krew, zliczyła jej krople, skrzętnie w siebie zabrała, pojęła w głębiny, rozpuściła w sobie, wessała i dokąś poniosła – poniosła...”

Stefan Żeromski, *Wierna rzeka*, Warszawa 1970.

Artur Grottger, *Bitwa*, grafika z cyklu *Polonia 1863*.

Źródło: domena publiczna, Wikipedia Commons.

Motyw „wiernej rzeki” pojawia się także w związku z postacią Huberta Olbromskiego. Osaczony przez oddział rosyjski, ratuje on ważne dokumenty powstańcze – rzuca je w głębinę.

„Olbromski słyszał ten rozkazujący krzyk. Poczł w sercu śmierć. Na sobie miał torbę ze wszystkimi dokumentami, z tysiącem sekretów rządu, ze wszystkim, co się dokonywało i dźiać jeszcze mogło. Niósł w tej torbie jak gdyby serce walczącej Polski, w którym żywa pulsowała krew. Nie mógł tej torby ani nigdzie ukryć, ani w biegu porzucić, ani zniszczyć, gdyż pędziło za nim z dziesięciu żołnierzy. Olbrzymimi skokami uciekał. Przesadzał krzaki, zmurszałe płoty, rozmiękle zagony, rów pełen jeszcze lodu. Dopadł łąk. Ujrzał jakoweś na błoni zarośla. Tam gnał”.

Stefan Żeromski, *Wierna rzeka*, Warszawa 1970.

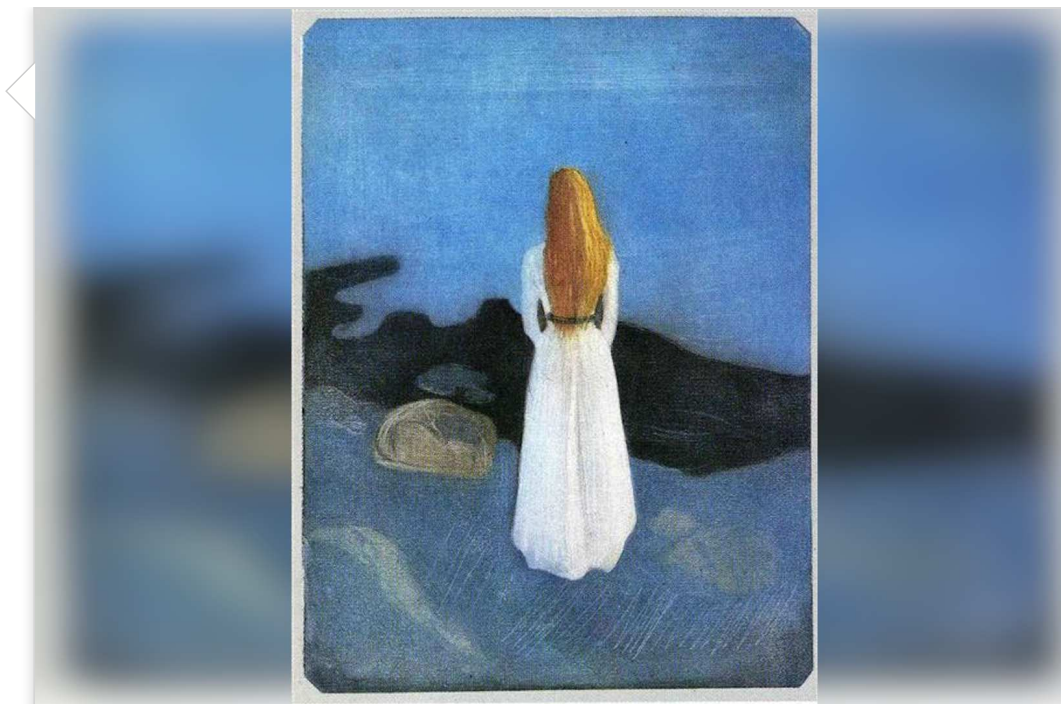

Konstantin Korowin, *Zimowa noc*, 1910

Źródło: domena publiczna, Wikimedia Commons.

„Lecz oto nagle przerażenie jak ogień zapaliło się w jego głowie. Niespodzianą ujrzał przed sobą – rzekę. Wezbrana po same górne brzegi od wiosennego roztopu i wylewu, pełna czarnej, wijącej się wody, która bujnymi mknęła baniami – głęboka rzeka zamykała drogę półkołem w prawo, półkołem w lewo. Uderzył ucho niemy jej szum, ukazał się zdziczałym oczom zbiega czarny jej wąż jako przeklęta, szydząca moc, która przecina ostatni szlak ucieczki. Zmyliła się rozważna myśl. Przepadł jedyny sposób ratunku. Ciemna rozpacz oślepiła oczy. Wtedy tajemnicza, skłębiona woda rozwarła swój czarny nurt, jakoby łono. Pojął. Jęknął. Zdarł z ramienia rzemień i z zamachem cisnął skórzaną torbę – sekret Ojczyzny – w głębinę. Rzeka plusnęła – na znak – ni to głuchą odpowiedź. Zawarta się. Tysiącem zawinęła fal skarb powierzony. Popłynęła w krętą, prastarą, a wiecznie nową, daleką drogę. – Westchnął. Widzieli ten jego ruch żołnierze. Dopadli go, osaczając ze wszech stron. Obrócił się do nich twarzą”.

Stefan Żeromski, *Wierna rzeka*, Warszawa 1970.

Edward Munch, *Młoda kobieta nad brzegiem*, 1896

Źródło: domena publiczna, Wikimedia Commons.

Wreszcie rzeka staje się powierniczką Salomei, gdy ta, zrozpaczona po odjeździe Józefa Odrowąża, wrzuca do wody złote pieniądze ofiarowane jej przez matkę Józefa, jako zapłatę za opiekę nad synem.

„I oto nagle dusza w niej rozdarła się jak postaw sukna, który by ręce biesa we dwie strony targnęły. Rozpacz nieopisana, uczucie ślepe i głuche, dzikie jak żądza w tygrysie, kiedy się rzuca na ofiarę, wypadło z niewiadomej kryjówki ducha. Bezmyślne z szaleństwa ciało pobiegło dokądś brzegiem rzeki, zawrotami jej krętymi, to w prawą, to w lewą stronę. W pewnej chwili, w jakimś miejscu Salomea zatrzymała się. Patrzyła na burzliwą, zmaconą, rudymi baniami wirującą wodę. Rozmyślała — rozmyślała... Coś w niej wzniosło się, wyważyło z jestestwa i dźwignęło żelazne. Roześmiała się głośno. Wydostała z kieszeni sakiewkę księżnej, nabitą złotymi pieniędzmi — odsypała ich część na dłoń i z wysoka, z zamachem cisnęła w pędzącą wodę. Woda plusnęła — na znak. Salomea wysypała z sakiewki drugą i ostatnią część — i wsiąła złoto w pędzącą wodę. Woda plusnęła — na znak. Ona jedna rozumiała męczarnię serca. Ona jedna przywodziła mu dźwiękiem rozumiałym”.

Stefan Żeromski, *Wierna rzeka*, Warszawa 1970.

Polecenie 2

Wyszukaj we fragmentach *Wiernej rzeki* zacytowanych w prezentacji przykłady personifikacji rzeki. Wyjaśnij, jaką funkcję pełni ten zabieg.

Sprawdź się

Tekst do ćw. 1 i 2

” Stefan Żeromski

Wierna rzeka

Ocknęło się znów zimno targające wnętrzości i cierpienie, co raz w raz jak toporem rozrąbywało głowę. W prawym biodrze ból szarpał się nieustannie niby hak wędzy żelaznej wyrywany na zewnątrz. Co chwila ogień niepojęty, nieznany zdrowemu ciału, latał po plecach, a ciemność pełna wielobarwnych iskier oślepiała oczy. Ranny zawinął się i zatulił w półkożuszek, który jeszcze za dnia zdarł był z żołdaka ubitego w zaroślach na brzegu rzeki. Nagie nogi i skrwawione biodra wpychał głębiej w stos trupów, szukając tych dwóch ciał, które ciepłem broczących ran rozgrzewały go w ciągu nocy, a wyciem i jękiem budziły ze snu śmierci do łaski życia. Lecz tamci dwaj ucichli, ostygli i stali się równie ohydni jak zagon skrwawionym okryty ścierniem. Ręce i nogi poszukujące ciepła jeszcze żyjących trafiały wciąż na obmokłe i śliskie zwłoki.

Ludzi żywych nie było. Nikogo – nigdzie. W pobliżu leżał zabity człowiek, który miał na nogach brudne zgrzebne spodnie.

Przekręciwszy się przez zagon, ranny począł zdzierać zeń tę odzież i co tchu wciągnął ją na swe nagie, dygocące nogi. Szukał oczyma na trupach butów, lecz ani jeden ich nie miał. Wszystkie zzuto i zrabowano. Nagle we wschodniej stronie, od Bolmina, rozległ się łoskot armatniego strzału. Po nim drugi... trzeci... Ten dźwięk obudził życie. Coś w całym jestestwie drgnęło i ruszyło siły. Bitwa! Do broni! Do szeregu! Począł w tamtą stronę czołgać się na czworakach, bruzdą, co tchu! Lecz już po kilkunastu poruszeniach zapadł na nowo

głową między skiby. Prawa noga wlokła się bezwładnie. W biodrze rwał ból. Zmacawszy to miejsce inwalida trafił dużym palcem ręki na głęboką, opuchniętą dziurę, z której skąpo, lecz wciąż krew się sączyła. Na lewe oko nie widział. Wyczuwał palcami w miejscu brwi, powieki, gałki ocznej i policzkowej kości – wypukłą bulwę, w której ogień wciąż drgał, sypiąc wielobarwne iskry. [...] Głowa, zrąbana szablami w bitwie, wysączyła we włosy dużo krwi, która zastygła w zlepienia, w sople i utworzyła na czaszce istną czerwoną czapkę. [...]

[...] Ranny wypoczął – wstał i wsparty na kosturze pociągnął w kierunku wsi. Miejsce teraz było równe, bez chwastów i kolek. [...] To na czworakach, to na kuli chory przemierzał całą prawie szerokość równiny. Słyszał już dolatujące ze wsi szczekanie psów, ryk bydła i głosy ludzi. Lecz między nim i krańcem tego błonia ukazała się nieoczekiwana przeszkoda – rzeka. [...] Powstaniec czołgał się wzdłuż brzegu, szukając ławy lub kładki, po której mógłby się na drugi brzeg przedostać. Nigdzie czegoś podobnego nie znalazł. [...] W pewnym tedy miejscu, gdzie woda rozlewała się nieco szerzej, brzeg był łagodniejszy, a głębia płytsza – ów polski tancerz przerwał swój płaś, zsunął się do wody i począł w bród ją przebywać. A skoro tylko zanurzył się, doznał ulgi szczególnej. Zaczerwieniła się wokoło niego czarna rzeczna woda. Zabulgotał, jak gdyby z głębi jęknął, wart jej środkowy. Tkliwym po tysiąckroć chlustaniem, pracowitym myciem woda oczyściła każdą ranę, a – jak matka ustami – wyciąłowała z niej srogość cierpienia. Wchłonęła w siebie ta rzeka prastara i wiecznie nowa szczodra powstańca krew, zliczyła jej krople, skrzętnie w siebie zabrała, pojęła w głębiny, rozpuściła w sobie, wessała i dokądś poniosła – poniosła...

Ćwiczenie 1

Zapoznaj się z przytoczonym fragmentem powieści *Wierna rzeka* Stefana Żeromskiego. Jaka konwencja literacka w nim dominuje? Wskaż poprawną odpowiedź.

☐ impresjonizm

☐ surrealizm

☐ symbolizm

☐ oniryzm

☐ naturalizm

Ćwiczenie 2

Wyjaśnij, jaki cel osiągnął pisarz dzięki zastosowaniu określonej w poprzednim ćwiczeniu konwencji literackiej. Zaznacz wszystkie poprawne odpowiedzi.

☐ odtworzył rzeczywistość sennego koszmaru

☐ pokazał człowieka zdeterminowanego przez skrajną sytuację, którego naczelnym celem jest przeżyć

☐ zastosował metafory, aby uniknąć brutalizowania opisu

☐ wyeksponował cechy związane z biologizmem

☐ odtworzył brutalnie prawdziwą rzeczywistość

Ćwiczenie 3

Uzasadnij twierdzenie, że *Wierna rzeka* to powieść o powstaniu styczniowym. Które elementy świata przedstawionego utworu sygnalizują to wydarzenie historyczne?

Elementy świata przedstawionego

Uzasadnienie

Ćwiczenie 4

Przeczytaj rozmowę Salomei Brynickiej i Huberta Olbromskiego. Wyjaśnij, jak każde z nich ocenia powstanie.

” Stefan Żeromski

Wierna rzeka

Panna Salomea chciała podziękować za to życzenie, lecz nie wiedziała jak. Słowa w gardle uwięzły. Podniosła na tego człowieka oczy nieulękkłe i surowe.

– A co? – zapytał.

– Ja tu sama! – wyszłochała. – Ojciec był parę dni temu i poszedł znowu!

– Taki los.

– Taki los! A kto go zrobił?

– Kto zrobił?

– Pan!

Spojrzał na nią z uwagą i ze spokojem. Czuła, że popełniła nie tylko ogromny nietakt, lecz i okrucieństwo. Nie wiedząc, dlaczego i co czyni, zsunęła się z krzesła na ziemię i znalazła u jego kolan. Chciał ją podnieść, lecz chwyciła go za ręce i zajrzała w samą głąb oczu.

– Panie! – krzyknęła.

– Słucham!

- Co wy robicie?
- A co?
- To powstanie!
- Powstanie.
- Niech mi pan wytłumaczy ze swego rozumu i z głębokiego sumienia. Ja jestem prosta i głupia... Nic nie mogę pojąć!
- Wszystko powiem, wszystko, co tylko wiem.
- Z sumienia swego?
- Z sumienia.

Spojrzała mu w oczy i zrozumiała, że prawdę usłyszy. Rzuciła mu w oczy z krzykiem:

- Któż z was ośmielił się mówić, że pobije tych, co tu nocami przychodzą szarpać nas, ludzi bezbronnych? A jeżeli ich nie możecie pobić, to kto z was ośmielił się rozpętać w nich dzicz, co ją ze sobą z okrutnych śniegów w duszach przynieśli? Czy macie w sobie siłę, równą ich dziczy i taką, żeby tamto złe zgmiotła?

Olbromski milczał. Łkając oskarżała:

- Sołdactwo pali dwory – rannych dobija na placu bitwy. Chłopi wiążą powstańców...

Przerwał jej głosem innym, twardym:

– Wolicie ich dzicz niż rany i śmierć? Będziecie mieli dzicz za wiecznego pana!

– I tak go mamy, choć tyle ran...

– Polskie plemię popadło między dwa młyńskie koła zagłady – między Niemców i Moskwę. Musi się stać samo młyńskim kamieniem, albo będzie zmielone na pokarm Niemcom i Moskwie. Nie ma wyboru. Zbyteczne jest wszelkie o tym słowo.

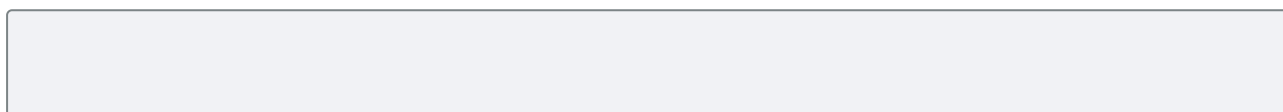
– Jaką mieć wiarę? Czym żyć?

– Serce mężne uzbrój w sobie.

– I cóż z serca mężnego! – jęknęła z rozpaczą.

– Nie czas już pytać i odpowiadać.

Źródło: Stefan Żeromski, *Wierna rzeka*, Warszawa 1970.

Ćwiczenie 5

Czyje racje dotyczące powstania cię przekonują - Salomei Brynickiej czy Huberta Olbromskiego? Przedstaw swoje stanowisko w dyskusji na ten temat, sformułuj dwa argumenty.

Ćwiczenie 6

Do jakich mitów romantycznych nawiązuje Żeromski w *Wiernej rzece*? Jaką postawę wobec nich przyjmuje? Omów ten problem na podstawie wybranych fragmentów utworu.

Mity romantyczne

Postawa autora

Ćwiczenie 7

Zinterpretuj znaczenie tytułu powieści *Wierna rzeka*.

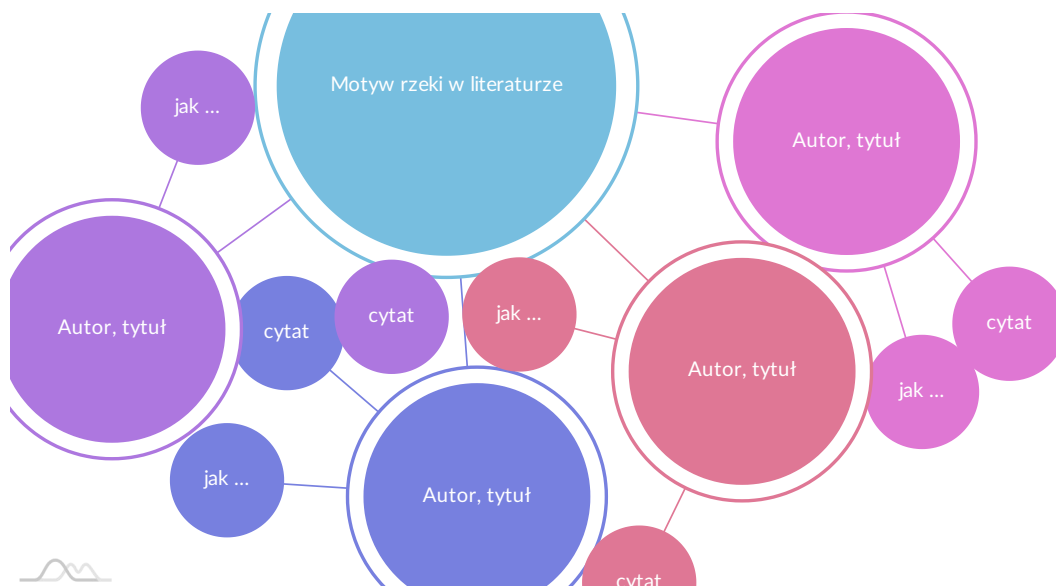
Fragment

Odpowiedzi

Ćwiczenie 8

Uzupełnij mapę myśli ilustrującą, jak przejawia się motyw rzeki w literaturze. Uwzględnij zarówno motyw występujący w powieści *Wierna rzeka* Stefana Żeromskiego, jak i w innych znanych ci utworach.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Lewandowska

Przedmiot: Język polski

Temat: Idea i rzeczywistość. *Wierna rzeka* Stefana Żeromskiego

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);

5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;

- 6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;
- 9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;
- 10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;
- 11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;
- 12) w interpretacji utworów literackich odwołuje się do tekstów poznanych w szkole podstawowej, w tym: trenów i pieśni Jana Kochanowskiego, bajek Ignacego Krasickiego, *Dziadów* cz. II oraz *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza, *Zemsty* Aleksandra Fredry, *Balladyny* Juliusza Słowackiego;
- 14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;
- 15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;
- 16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

- 1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły *nie* oraz partykuły *-bym*, *-byś*, *-by* z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń *-ji*, *-ii*, *-i*; zapisu przedrostków *roz-*, *bez-*, *wes-*, *wz-*, *ws-*; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (*a*, *ę*) oraz połączeń *om*, *on*, *em*, *en*; pisowni skrótów i skrótowców;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

6) rozumie, na czym polega logika i konsekwencja toku rozumowania w wypowiedziach argumentacyjnych i stosuje je we własnych tekstach;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

11) stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnego tekstu; potrafi weryfikować własne decyzje poprawnościowe;

IV. Samokształcenie.

1) rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;

2) porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

Zakres rozszerzony

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- 2) rozumie pojęcie tradycji literackiej i kulturowej, rozpoznaje elementy tradycji w utworach, rozumie ich rolę w budowaniu wartości uniwersalnych;
- 3) rozpoznaje w utworach cechy prądów literackich i artystycznych oraz odczytuje ich funkcje;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- poznaje okoliczności powstania powieści Stefana Żeromskiego *Wierna rzeka*,
- wyjaśnia, jakie funkcje pełni w powieści tytułowa rzeka,
- charakteryzuje postawy różnych bohaterów wobec powstania styczniowego,
- określa, jaki był stosunek do idei powstania autora *Wiernej rzeki*,
- interpretuje znaczenie tytułu powieści.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- dyskusja;
- z użyciem e-podręcznika;
- praca z tekstem.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Przygotowanie do zajęć. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Idea i rzeczywistość. *Wierna rzeka* Stefana Żeromskiego”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” oraz sformułowanie odpowiedzi na zamieszczone w niej pytania i polecenia:
 1. Sprawdź w słowniku języka polskiego, jak potocznie rozumiany jest termin „idea” .
 2. Nazwij i omów idee prezentowane w znanych ci utworach romantycznych. Wyjaśnij, jaki był ich związek ze światopoglądem romantycznym.

3. Podaj przykłady utworów, w których autorzy podejmują polemikę z mitami romantycznymi. Wyjaśnij, w jakim celu i z jakim skutkiem to robią.

Faza wprowadzająca:

1. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *W jaki sposób twórcy XIX-wieczni pisali o problemach narodowych i społecznych? Co zmienia się w spojrzeniu na te problemy w pierwszych dekadach XX wieku?*
2. Podanie celu i tematu zajęć.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel wyświetla prezentację multimedialną. Uczniowie wspólnie wykonują polecenia 1 i 2 zamieszczone w tej sekcji.
2. Uczestnicy zajęć dzielą się na 3 grupy. Wszystkie wykonują najpierw ćw. 1 i 2 z sekcji „Sprawdź się”. Następnie każdy zespół zajmuje się innym ćwiczeniem: gr. 1 – ćw. 3, gr. 2 – ćw. 4, gr. 3 – ćw. 6. Po upływie ustalonego czasu uczniowie prezentują odpowiedzi, dyskutują o nich, ewentualnie uzupełniają.
3. W podsumowaniu pracy w tej fazie lekcji uczniowie wykonują w grupach ćw. 8: Uzupełnij mapę myśli ilustrującą, jak przejawia się motyw rzeki w literaturze. Uwzględnij zarówno motyw występujący w powieści *Wierna rzeka* Stefana Żeromskiego, jak i w innych znanych ci utworach.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel zadaje pytania podsumowujące, np.
 - *Jakie problemy społeczne i narodowe były podejmowane przez romantyków, pozytywistów, a jakie przez pisarzy pierwszych dekad XX wieku?*
 - *W jaki sposób tematy te podejmuje Stefan Żeromski w „Wiernej rzece”?*

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują jedno z poleceń do wyboru:
 - a. Zinterpretuj znaczenie tytułu powieści Stefana Żeromskiego *Wierna rzeka*.

b. Czyje racje dotyczące powstania cię przekonują? Salomei Brynickiej czy Huberta Olbromskiego? Przedstaw swoje stanowisko w dyskusji na ten temat, sformułuj dwa argumenty.

Materiały pomocnicze:

- Stanisław Adamczewski, *Sztuka pisarska Żeromskiego*, Kraków 1949.
- *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, tom 1 i 2, praca zbiorowa, Warszawa 1984.
- *Żeromski. Piękno i wolność*, red. Alina Kalinowska, „Przełomy/Pogranicza. Studia Literackie” nr X, Białystok–Rapperswil 2014–2015.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Prezentacja multimedialna” jako inspirację do przygotowania własnej prezentacji multimedialnej na temat innych motywów literackich.